

П. О. Савчук

Рівненський державний гуманітарний університет

ДОЛЯ СВЯЩЕНИКА ГРИГОРІЯ СОЛОВ'Я

У статті розкрито життєвий шлях священника Григорія Семеновича Солов'я, вихідця з селянської сім'ї, який прагнув здобути освіту, стати служителем культу. У міжвоєнний період зазнав переслідувань польської влади. Займався літературною діяльністю. Закінчив Львівську богословську академію за сприяння митрополита Андрея Шептицького.

У роки німецько-радянської війни працював священником на парафіях Рівненщини та Кам'янець-Подільщини. Брав активну участь у роботі «Просвіти», українських національних організацій, провів низку патріотичних акцій.

У 1948 році заарештований органами радянської влади, був засуджений до 25 років виправних таборів. Реабілітований у 1992 році.

Ключові слова: священник, війна, націоналізм, Україна.

23 березня 1948 року Григорія Семеновича Солов'я заарештували співробітники управління Державної Безпеки по Рівненській області як учасника антирадянської організації українських націоналістів. Постанову на арешт видала військова прокуратура Міністерства внутрішніх справ по Рівненській області, арешт санкціонував майор юстиції Забабурін (постанова від 23 березня 1948 року).

Враховуючи необхідність проведення низки слідчих дій, були задіяні запобіжні заходи. Арештованого утримували під вартою у тюрмі управління Міністерства державної безпеки в м. Ровно. Таке рішення підписав старший слідчий УМДБ лейтенант Монов. Інкримінували арештованому статті 54-1а-511 КК УРСР. Підставою арешту була санкція прокурора управління МДБ по Рівненській області.

На підставі ордеру №6320 від 23 березня 1948 року, виданого УМДБ по Рівненській області, співробітники УМДБ капітан Коваленко і капітан Василенко провели особистий обшук у арештованого Григорія Солов'я. У протоколі особистого обшуку сказано: вилучено: 1. Тимчасове посвідчення на ім'я Солов'я Григорія Семеновича, видане районним відділом міліції внутрішніх справ міста Дубно 31 січня 1947 року за №8/525; 2. Військовий білет на ім'я Солов'я Григорія Семеновича, виданого Дубенським районним військовим комісаром 18 березня 1948 року; 3. Указ Луцького єпархіального управління за №524 від 2 березня 1944 року про призначення Солов'я Григорія Семеновича настоятелем парафії с. Рудники Колківського району Волинської області; 4. Посвідчення, видане Рівненським і Волинським єпископом за №525 від 2 березня 1948 року на ім'я Солов'я Григорія Семеновича; 5. Довідка, видана уповноваженим Ради у справах православної церкви при Волинському облвиконкомі від 3 березня 1948 року про реєстрацію Солов'я Г.С. настоятелем парафії села Рудники; 6. Нагрудний хрест із ланцюжком із жовтого металу – один. Після підписів співробітників управління УМДБ Соловей Г.С. своїм підписом підтвердив список вилучених речей.

У довідці на арешт Солов'я Г.С. зазначалося: «Соловей Григорій Семенович в період польського панування на Західній Україні був штатним агентом другого відділу польського генерального штабу на території Рівненської області, проводив розвідувальну діяльність і після виявлення антипольських і революційних елементів, а також осіб, співчуваючих радянській країні, інформував керівництво. Належить до організації українських націоналістів. У 1941 році з

приходом німецьких окупантів Соловей, будучи настоятелем церкви містечка Млинова Ровенської області, одночасно був одним із керівників місцевої ОУНМ (Організація Українських Націоналістів серед молоді), входив у склад проводу ОУН «Січ» [1, с.4].

В 1941 році після захоплення німецькими окупантами містечка Млинів організував місцевий драматичний гурток націоналістичної організації «Просвіта». Під керівництвом Солов'я ставили у м. Млинів антирадянську п'єсу «Україна в крові». У серпні 1941 року Соловей освятив побудований у м. Млинів пам'ятник загиблим українським націоналістам, де виступав з антирадянською промовою.

У вересні 1941 року Соловей служив панахиди на кладовищі, де були похоронені вбиті в боях з Радянською армією німецькі солдати. У своїй проповіді дякував німецько-фашистській армії за «визволення України від більшовизму» [1, с.4].

На підставі вищесказаного постановили: Солов'я Григорія Семеновича, що проживає в м. Дубно Ровенської області, піддати арешту і обшуку. Такий висновок зробив старший уповноважений відділу «О» УМДБ по Ровенській області капітан Василенко. З таким висновком погодився заступник начальника відділу «О» УМДБ майор Демченко і начальник слідчого відділу УМДБ Сивололов [1, с.4].

У той же день 23 березня 1948 року була підготовлена капітаном Василенком друга постанова «Про обрання запобіжного заходу», в якій зазначається, що «Соловей Григорій Семенович підозрюється у злочинах, передбачених ст. 54-1а і 54-11 КК СРСР і беручи до уваги, що Соловей, перебуваючи на свободі, може ухилитися від слідства й суду, постановив: «запобіжним заходом, що сприяв би ухиленню від слідства і суду Солов'я Григорія Семеновича, обрати утримання під вартою, про що у порядку зі ст. 144 КПК УРСР оголосити арештованому під розписку у даній постанові.

У відповідності до ст. 158 КПК УРСР копію постанови направити прокуратуру і передати начальнику тюрми для прилучення до особистої тюрмної справи» [1, с.6].

Соловей Г.С. в той же день, 23 березня, підписався, що йому постанову оголошено. Був виданий ордер №6320 на здійснення арешту і обшуку за місцем проживання в селі Залужжя Вербського району Ровенської області. Все робилося швидко, і воєнний прокурор негайно арешт санкціонував, ордер був пред'явлений Солов'ю Г.С.

Після арешту вже ввечері його викликали на допит. Майже всі допити проводилися ввечері, а також серед ночі. Цей допит розпочався о 21 год. 45 хв. і тривав до 01 години наступного дня. Допит проводив старший слідчий Василенко з відділу обласного УМДБ. На допиті мова йшла про автобіографію. Григорію Солов'ю постійно задавали питання, уточнювалися деталі, зверталася увага на необхідні моменти для слідства, а потім знову перегітувалися декілька разів. Наступного дня, на допиті з 13⁰⁰ до 17⁰⁰ розмова йшла про літературну діяльність. Допит вів все той же капітан Василенко. Того ж дня вночі знову відбувся допит, в якому розглядалися питання про співробітництво з польською розвідкою, про перебування в банді Басмага, про польську жандармерію, роботу вчителем.

Літературна діяльність постійно уточнювалася: чому матеріали опубліковані в журналі, надрукованому папірографом, хто його видає. На це була відповідь: «Кібалок».

24 березня 1948 року допит тривав чотири години з 13⁰⁰ до 17⁰⁰. Тепер згідно розробленої задалегідь схеми слідчий ставить питання: «Розкажіть про літературну діяльність». Арештований протоієрей Григорій Соловей у відповіді пояснив, що літературною діяльністю розпочав займатися в юнацькі роки, коли навчався грамоті. В 1912 році надрукував перше оповідання про жит-

тя людей у селі у Житомирському журналі-тижневику «Земские известия». Літературній роботі віддавав весь вільний час. Потім перейшов у розповіді аж до 30-х років і пояснив, що у 1938 році написав і за власний рахунок видав, надрукувавши в Дубенській типографії, брошуру «Про святу гору в Тростянці» тиражем 2 тис. примірників. Зміст мав історико-релігійний напрямок.

25 березня капітан Василенко перериває допит, але ввечері з 21¹⁵ до 01⁰⁰ ночі розмову про польську жандармерію продовжив вже лейтенант Руденко. Відпочивати Григорію Солов'ю не дають. Допити йдуть один за одним, інколи змінюються слідчі, інколи повертаються до вже обговорених проблем і знеацька ставляться нові. 26 березня вночі (з 22⁰⁰ до 01¹⁵) заарештований розповідав про свою роботу, співробітництво з польськими установами за дванадцять років, починаючи з 1927 року. Референт слідчий вимагав всесторонньо деталізувати діяльність українських націоналістичних організацій. Далі допит продовжив заступник начальника відділу «О» УМДБ капітан Коваленко.

30 березня на допиті вночі, як завжди, мова йшла про передану в органи безпеки брошуру «Про святу Гору в Тростянці». Гора знаходилася між селами Тростянець і Залужжя. Тут на горі, на відрозі Мізоцько-Кременецького кряжу, у 1863 році була збудована дерев'яна церква імені Олександра Невського на честь ліквідації кріпосного права.

Гора дійсно з трьох сторін різко обривалася, і тільки з півночі був пологий спуск, яким і прибували до церкви миряни і далекі паломники з інших мість країни уже після війни. На свято Петра і Павла тут, у церкві, був відпуск. Збиралася маса народу, священиків. А в роки німецько-радянської війни був споруджений підземний госпіталь для учасників українських національних змагань. Його місцезнаходження виявили органи радянської влади вже у післявоєнний період.

Наступного дня, 31 березня, коло питань до священика розширилося і торкалося не простого періоду у його житті та України. Йшлося про навчання у Львівській богословській академії греко-католицького спрямування та особистість Андрія Шептицького. Протягом трьох годин старший оперуповноважений, застосовуючи всі можливі методи допитів, намагався не лише вияснити перебування Г. Солов'я в стінах навчального закладу, взаємовідносин з Андреем Шептицьким, але й питання політики уніатської церкви на землях України.

3 квітня 1948 року старший оперуповноважений відділу «О» УМДБ капітан Василенко висунув Г. Солов'ю обвинувачення, що він у 1919 році був під отаманом монархічної банди Басмата. З 1920 до 1937 року співробітничав з польськими розвід органами по виявленню осіб, лояльно налаштованих до радянської влади, одержуючи за це грошову винагороду. З 1933 до 1938 року перебував членом «Просвіти» і ВУО в Дубно, брав активну участь в органі ВУО «Українська нива». В 1938 році по завданню польських розвід органів написав і видав брошуру антирадянського змісту «З пекла до раю» та інші. В період німецької окупації, будучи священиком в містечку Млинів Ровенської області, перебував членом «Просвіти», виступав перед населенням з антирадянськими націоналістичними промовами, перевів парафію під управління української церкви. Свій зв'язок з учасниками ОУН не припинив до цього часу. В 1947 році неодноразово зустрічався із збройними угрупованнями ОУН, приховував ці зв'язки від органів радянської влади. До дня арешту зберігав антирадянську літературу.

Виходячи з вищесказаного, слідчий постановив: «Керуючись ст. ст. 126 і 127 КПК УРСР, притягнути Солов'я Григорія Семеновича звинувачуваного по ст. ст. 54-1а і 54-11 КК, про що оголосити арештованому підрозписку про цю постанову». Підписали цю постанову і звинувачуваний, і обвинувач.

Допити проводилися методично, в різні часи доби, різними слідчими, які вивчали раніше питання, що мали поставити арештованому. Хоч про допити вже говорилося, але, узагальнюючи, скажемо, їх було 12. Зокрема, допит 23 березня, 21.41-1.00 год. старшим оперуповноваженим Василенком відділу «0» УМДБ обговорювали питання автобіографії, трудову діяльність [1, с.13-14]; другий 24 березня, 21.00-1.00 год., вербовку польською жандармерією у інформатори [1, с.17]; четвертий, 25 березня, 22.00 – 1.15 год. допит вів капітан Коваленко, заступник начальника відділу «0» УМДБ, окрім інших головні питання були про діяльність різних управлінських націоналістичних організацій; постій, 30 березня, 22.00 1.10 год., капітан Василенко допитував щодо брошури «Просвяту горуТростянецьку»; сьомий, 31 березня, 22.00-1.00 год., капітан Василенко про навчання у Львівській богословській академії та про митрополита Андрія Шегтицького; восьмий, 2 квітня, 24.00-5.00 год. йшла мова про прохання до архієпископа Алексія, про одруження, що в Дубно діяла ВУО, членом якого був до 1938 року [1, с.26-28].

Арештований 3 квітня вночі Г. Соловей на допиті пояснив, що в м. Дубно в 1919 р. перебував таращанський полк радянських червоних військ. По селах створювалися монархічні збройні банди серед селян Залужжя, Тростянця, Верби, керував тут Іван Басмаг, у банді Соловей розмножував від руки монархічні відозви. Незабаром монархічні банди, групи, загони об'єдналися і вибили із Дубна таращанців. Серед монархістів відзначився офіцер російської армії, один із керівників штабу Нейман.

Іван Басмаг направляє Григорія Солов'я в повстанський штаб в м. Дубно, де йому «видали на руки документ, що Григорій Соловей направляє повстанським штабом м. Дубно в села Залужжя, Тростянець, Грядки, Злинець для проведення мобілізації для повстанської армії, строк діяльності моїх уповноважень обмежувався трьома днями. В цьому документі я іменувався підотаманом».

Після оголошення мобілізації частина селян з'явилась у повстанський штаб в м. Дубно. Соловей також з'явився у штаб після виконання доручення. В цей час, не надіючись на свої сили, повстанський штаб постійно засідав, вирішуючи питання про послілку делегації до керівництва польської армії, яка стояла за р. Стир, щоб вона прибула в м. Дубно з метою завадити поверненню червоних військ.

І так кожен день були допити. У більшості випадків уточнюється або розширюється коло проблем, про які уже йшла мова, часто зненацька вкрапляється нове питання, на яке експромтом необхідно відповісти. Уже згодом, проаналізувавши свої відповіді о. Григорій щось заперечував, щось по-своєму переінакшував, мотивуючи тим, що його неввірно зрозуміли. Слідчий вимагав уточнити процес навчання.

13 травня 1948 року вийшов протокол про закінчення слідчого процесу. Старший слідчий Леонов запропонував арештованому ознайомитися з матеріалами, мотивуючи це тим, що отець Григорій матеріали слідства не може доповнити, а клопотань і протестів слідство не одержало. Ознайомившись з матеріалами, священик Соловей все-таки намагався щось доповнити, проте нічого до уваги не бралось, а тому він підписався під протоколом, а за ним це зробив слідчий Леонов [1, с.53]. Обвинувальний висновок по слідчій справі №6350 від 13 травня 1948 року затвердив начальник УМДБ по Ровенській області гвардії полковник Шевченко у такому формулюванні: «За належність до антирадянської організації українських націоналістів арештованого 23 березня 1948 року Солов'я Григорія Семеновича притягнути до кримінальної відповідальності».

Обвинувальний висновок був всього на двох сторінках, і він зводився до наступного: «Встановлено – в 1919 році антирадянськи налаштований Соловей

вступив в монархічну організацію Басмата, вів боротьбу проти встановлення радянської влади у Західній Україні, писав листівки, проводив вербовку місцевих жителів у банду. Зі встановленням у Західній Україні польської влади Соловей був завербований в штатні агенти другого відділення польського генерального штабу на території Західної України, мав псевдонім «Ексофіццо», і завданням мав шукати радянських розвідників, антипольських і революційних елементів».

Зі встановленням польської влади на Дубенщині його арештували, доставили в Дубно, допитували в другому відділі польського генерального штабу і під тиском застосування фізичної сили погодився стати позаштатним таємним агентом.

Григорій Соловей весь час намагався працювати священником, і в 1935 році єпископом Полікарпом був висвячений у дякони, п'ять років працював дяконом у церкві святого Миколая в селі Тростянець. У 1940 році за сумішню роботу єпископом Алексієм його висвячують у священники, і до червня 1942 року працював настоятелем церкви в містечку Млинів. З цього часу був настоятелем храму в селі Тур'я Вербського району, а вже з березня по жовтень 1943 року був священником села Денисівка Ляховецького району Кам'янець-Подільської області. Далі проходили пavidкі зміни парафій. Так, з листопада 1944 року до лютого 1946 року він був священником у селі Білогородка Ізяславського району, а в подальшому до вересня 1946 року – в селі Залужжя Плузнянського району. З вересня був поза штатом, жив у місті Дубно, а 4 березня 1948 року одержав направлення на парафію в Рудники [1, с.4].

Щодо церковного життя Соловей пояснив, що після закінчення духовної семінарії до роботи священником його не допустили як із сім'ї бідняка.

Німецька окупаційна влада намагалася постійно залучати священнослужителів до різних заходів. На допиті 3 квітня 1948 року Соловей заявив, що «в м. Ямполь влітку 1943 року за пропозицією бургомістра Красовського Антонія служив панахиду над могилами німецьких солдатів, українських націоналістів. Говорив про здійснення обрядів взагалі, про померлих героїв, оскільки серед населення було чимало громадян, які співчували радянській владі і радянським партизанам» [1, с.4].

Після 6 березня 1944 року в Кам'янець-Подільській області працював благочинним. У квітні 1944 року був виставлений кандидатом у: «Вікарного єпископа Волинського і Ровенського, але хіротонія не відбулася. Проти виступив новий патріарх Алексій».

Митарства по селах, районах, областях підірвали його здоров'я. Серйозно захворів, але допомоги і догляду не мав. У 1946 році повернувся в Дубно, жив бідно, засобів для життя майже не було. Перебиваючись з хліба на воду, звертався до церковних зверхників про допомогу, надання роботи. Накінець Варлаам, єпископ Волинський і Ровенський, попри озлоблення до Г. Солов'я, направив його на парафію в глухе село Рудники.

Отець Григорій продовжував далі свідчити перед трибуналом, інколи повторюючись, інколи упускаючи невідгідні моменти зі свого життя. Він тепер робив спробу виправдатись або спростувати істину.

Як засвідчує процес ходу слідства, запитання слідчих, їх спрямованість, головне, що їх інтересувало це національна, хоча скрізь виставлялася націоналістична діяльність Г. Солов'я. Пояснив, що коли став священником у 1940 році, незабаром розпочалася німецько-радянська війна, змінилася суть, зміст життя. Коли на перших порах війни націоналістичні кола в ніщій місцевості захопили владу, він співробітничав з нею і досить активно.

В містечку Млинів, де він працював священником, при владі стояли націоналісти, і вони прекрасно розуміли значення церкви, через яку можна вплива-

ти на мешканців усіх населених пунктів. Тому керівники-націоналісти, такі як Сенюк, Максимюк, заходили до нього, обговорювали питання про спорудження пам'ятника коло церкви загиблим воїнам. Три рази був присутній на зборах націоналістів організації «Січ», будучи в комісії по будівництву пам'ятника. Освячував могили солдатів як радянських, так і німецьких, українських воїнів, що загинули в роки війни в Млинівському районі.

Після виголошення у травні 1948 року вироку був відправлений в Коми АРСР, довелося важко працювати. В таборі усно жалівся, щоб дозволили писати. Вдалося написати вірші «Всесвітній вершник», поему «Мир» та інші. Північний клімат був шкідливий. Весь час писав скарги про помилування. За п'ять років перебування у засланні написав близько 113 заяв, скарг, прохань до різних органів радянської влади. У 1956 році був звільнений.

Міністерство внутрішніх справ СРСР 19 липня 1956 року видало Г.С. Солов'ю довідку форми АХ-Н, що «він був у таборах з 23 березня 1948 року до 19 липня 1956 року. Звільнений за постановою комісії Президії Верховної Ради СРСР від 10 липня 1956 року у відповідності з Указом від 24 березня 1956 року із зняттям судимості і позбавлення у правах. Прямує до місця проживання в м. Дубно» [1, с.147].

На Григорія Солов'я розповсюджувалася дія ст.1 Закону УРСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17 квітня 1991 року – за відсутністю в його діях складу кримінального злочину, оскільки він не був громадянином Радянського Союзу. Такий висновок зробив суддя О.П. Симоненць, а затвердив заступник прокурора Рівненської області радник юстиції Л.В. Калаур 15 січня 1992 року [1, с.197].

Протоієрей Григорій Соловей прожив складне життя, намагаючись пристосуватися до різних політичних режимів. Зазнав гонінь, переслідувань, але був відданий священницькій справі, як патріот України.

Список використаних джерел:

1. Галузевий архів Служби безпеки України м. Рівне. Справа 10513.

This article covers the biography of the priest Grigory Solovey, who was born in the family of the peasants and had a wish to become the servant of the cult. Grigory Solovey had some meetings with the metropolitan Andriy Sheptuzkiy.

During the Second World War he served as a priest in Rivne and Kamyanetz-Podilskiy regions, took part in the national patriotic actions and was involved in the work of «Prosvita». He was blamed in the anti – Soviet activities and nationalism.

In 1948 Crigory Solovey was sentenced to 25 years in the camps and in 1992 he was rehabilitated.

Key words: priest, war, nationalism, Ukraine.

Отримано: 05.10.2016 р.